

Justitieombudsmannen
Thomas Norling

Inspektion den 26 mars 2020 av Enskede-Årsta-Vantör, Farsta, och Skarpnäcks stadsdelsförvaltningar i Stockholms kommun gemensamma familjerättsenhetens (Familjerätt Sydost) handläggning av ärenden om umgänge med umgängesstöd

Inledning

Justitieombudsmannen Thomas Norling beslutade den 21 februari 2020 att den 12 mars 2020 inspektera den för Enskede-Årsta-Vantör, Farsta och Skarpnäcks stadsdelsförvaltningar i Stockholms kommun gemensamma familjerättsenhetens (nedan Familjerätt Sydost) handläggning av ärenden om umgänge med umgängesstöd. Den 11 mars 2020 meddelade Familjerätt Sydost att myndigheten p.g.a. spridningen av corona-viruset gått upp i krisberedskap. Thomas Norling beslutade därför samma dag att skjuta på inspektionen till ett senare tillfälle.

Thomas Norling genomförde sedan den 26 mars 2020 tillsammans med föredragandena Anders Malmkvist och Sari Raatesalmi (protokollförare) inspektionen av Familjerätt Sydost. Inför inspektionen granskade Thomas Norling och hans medarbetare ett antal av familjerättens akter i ärenden om umgänge med umgängesstöd.

Inspektionens genomförande

Inspektionen genomfördes via videokonferens. Från familjerätten deltog avdelningschefen AA, enhetschefen BB och familjerättssekreteraren CC. Thomas Norling redogjorde först kortfattat för JO:s pågående undersökning av hur socialtjänsten i några kommuner verkställer domstolars beslut om umgänge med umgängesstöd (se JO:s ärende med dnr 9119-2019). Sedan beskrev AA, BB och CC kort familjerättens umgängeslokal på Rangstaplan 15 i Högdalen. Därefter ställde Thomas Norling och hans medarbetare frågor om familjerättens arbete beträffande umgänge med umgängesstöd bl.a. utifrån sina iakttagelser vid granskningen av akterna. AA, BB och CC uppgav bl.a. följande:

- Familjerätten har använt den nuvarande umgängeslokalen på Rangstaplan 15 i Högdalen för umgänge med umgängesstöd sedan mitten av januari i år.

Dessförinnan nyttjade de en öppen förskola i Rågsved som umgängeslokal. Från vissa föräldrar har framförts synpunkter på den tidigare umgängeslokalen, som låg på markplan och hade insyn utifrån. Föräldrarna kunde se varandra vid lämning och hämtning, vilket inte var bra. Vidare bestod lokalen av ett stort rum. Den nuvarande lokalen, som är en öppen förskola, ligger en trappa upp. När man kommer in i lokalen möts man av en relativt stor hall där barnen kan leka. Sedan finns det ett stort kök, där barn och föräldrar kan äta mat och pyssla, och två mindre rum. De har köpt in spel som passar även större barn. Umgängeslokalen ligger nära tunnelbanan och bussar.

- Umgänge med umgängesstöd i en umgängeslokal är bra ur ett barnperspektiv av flera skäl. Under ett umgängestillfälle finns t.ex. flera barn i lokalen samtidigt, vilket gör umgänget mer avslappnat för barnet. Barnet behöver inte heller vara ensamt med umgängesföräldern och umgängesstödet när umgänget sker i en umgängeslokal. Vidare är miljön i umgängeslokalen barnvänlig. Även praktiska överväganden ligger bakom familjerättens beslut att använda en umgängeslokal för umgänge med umgängesstöd. Det är t.ex. svårt att hitta personer som vill arbeta som umgängesstöd. Antalet ärenden med umgänge med umgängesstöd har också ökat väldigt mycket, och för att kunna verkställa domstolarnas beslut inom en rimlig tid behöver familjerätten använda en umgängeslokal. Användningen av en umgängeslokal är bra även ur ett arbetsmiljöperspektiv eftersom situationen för ett umgängesstöd som arbetar själv med ett barn och en umgängesförälder kan bli utsatt. Umgängesstödet kan t.ex. bli ifrågasatt av både umgänges- och boendeföräldern. Familjerättens uppfattning är också att umgänge med umgängesstöd utövas på ett mer rättssäkert sätt i en umgängeslokal eftersom flera umgängesstöd är närvarande samtidigt.

- Familjerätten har sju personer anställda som umgängesstöd. Majoriteten av de anställda är socionomer, men en är förskolelärare, en är högstadielärare och en har arbetat inom kriminalvården. Två umgängesstöd arbetar samtidigt under varje umgängestillfälle.

- För tillfället är 35-40 familjer aktuella för umgänge med umgängesstöd.

- I dag erbjuder familjerätten umgänge med umgängesstöd lördagar och söndagar mellan kl. 9.00-17.00, maximalt två timmar per umgängestillfälle. Tidigare erbjöd de barn över tre år umgänge med umgängesstöd tre timmar per umgängestillfälle. Familjerätten erbjuder också umgängesstöd vid lämning och hämtning i umgängeslokalen.

- Upp till sex barn och deras respektive umgängesföräldrar kan ha umgänge med umgängesstöd i umgängeslokalen samtidigt. En umgängesförälder kan ha umgänge med umgängesstöd med alla sina barn samtidigt. Det är dock aldrig mer än sex barn samtidigt i lokalen.

- Familjerätten utser en person till umgängesstöd till varje barn. Beslutet fattas i ett digitalt system. Familjerätten glömde att skicka med dessa beslut när JO beställde akter från dem inför inspektionen. Beslutet ska också dokumenteras i barnets journal. Detta görs dock inte för tillfället, vilket är en brist i hanteringen. Familjerätten kommer dock att åtgärda detta inom kort.

- Om ett barn har umgänge med umgängesstöd varannan vecka träffar barnet alltid den person som är utsedd till umgängesstöd för barnet. Om barnet har umgänge med umgängesstöd varje vecka utser familjerätten två personer till umgängesstöd till barnet; en person för jämna veckor och en person för ojämba veckor. Barnet ska skolas in med båda umgängesstöden. Äldre barn har alltid umgänge varannan vecka, varför de träffar samma umgängesstöd vid varje tillfälle.

- Familjerätten erbjuder barn som är under 1,5 år umgänge med umgängesstöd tillsammans med en trygg omsorgsperson, dvs. en person som barnet har en nära anknytning till och är tryggt med, t.ex. boendeföräldern eller en nära släkting. Hur länge omsorgspersonen närvarar vid umgänget beror på det enskilda barnet. Frågan om vem som kan agera som en trygg omsorgsperson för barnet tas oftast upp redan i tingsrätten. Familjerätten ser sitt ”krav” på att en omsorgsperson ska närvara vid umgänget som att de beaktar vad som är bäst för barnet.

- Eftersom familjerätten anser att små barn inte bör ha umgänge med umgängesstöd i en större grupp har de bestämt att barn mellan 1-3 år har umgänge tillsammans med maximalt fem barn och deras respektive föräldrar per umgängestillfälle.

- Inför umgänge med umgängesstöd kallar familjerätten föräldrarna till ett informationssamtal vid förvaltningen. När det är fråga om äldre barn kallar familjerätten även dem till informationssamtal vid förvaltningen. Vid samtalet informerar familjerätten om tingsrättens beslut, vad som kommer att ske i umgängeslokalen och vilka ordningsregler som gäller där. Föräldrarna intygar skriftligen att de tagit del av ordningsreglerna. Sedan skolar umgängesstödet tillsammans med boendeföräldern in barnet i umgängeslokalen.

- Från att familjerätten tar emot tingsrättens beslut om umgänge med umgängesstöd tar det i dag cirka fyra veckor till att umgänget kommer i gång. Tidigare var handläggningstiderna längre eftersom familjerätten endast kunde erbjuda umgänge med umgängesstöd i umgängeslokalen en gång i veckan. För tre veckor sedan utökade familjerätten umgänget i umgängeslokalen till två dagar i veckan. Sedan dess har handläggningstiden gått ned. I dag är det ingen kö till verksamheten.

- Familjerätten verkställer alla beslut om umgänge med umgängesstöd i umgängeslokalen. Om de skulle upptäcka att ett umgänge med

umgängesstöd i umgängeslokalen inte fungerar för ett barn skulle de utse en person till umgängesstöd för barnet och verkställa beslutet på en annan plats än i umgängeslokalen, t.ex. hemma hos någon av föräldrarna eller på en allmän plats. Det händer att tingsrätten beslutar att umgänge med umgängesstöd ska ske på annan plats än i umgängeslokalen. Familjerätten är då självklart skyldig att verkställa tingsrättens beslut. Umgänge mellan barn som vårdas med stöd av socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och deras föräldrar sker inte i umgängeslokalen, utan i andra lokaler som socialtjänsten förfogar över. Familjerätten har möjlighet att låna socialtjänstens lokaler för umgänge med umgängesstöd enligt reglerna i föräldrabalken (FB).

- Umgängeslokalen är mer anpassad för yngre barn. De äldre barnen får dock ta med sig egna saker till umgängeslokalen. Sedan de bytte umgängeslokal har de inte fått några synpunkter på lokalen från äldre barn. I den nuvarande umgängeslokalen finns flera rum, vilket underlättar för de äldre barnen att "dra sig undan" i lokalen. De har inte övervägt en annan lösning för umgänge med umgängesstöd för äldre barn. De har inte så många ärenden med äldre barn heller.

- De har inte fått synpunkter på att flera familjer har umgänge med umgängesstöd samtidigt i umgängeslokalen. För det fall föräldrar och familjer skulle känna varandra sedan tidigare och någon av dem skulle tycka att det var obehagligt att ha umgänge med umgängesstöd samtidigt med någon de känner skulle familjerätten lösa situationen genom att byta umgängesdag för någon av de inblandade familjerna.

- Familjerättens ordningsregler vid umgänge med umgängesstöd har vuxit fram med tiden. De har tittat på hur ordningsreglerna i de andra stadsdelsförvaltningarna och grannkommunerna ser ut. Ordningsreglerna respekteras av föräldrarna.

- Att barnet och umgängesföräldern pratar ett annat språk än svenska kan vara ett bekymmer. Familjerätten vill att barn och föräldrar helst ska prata svenska. Om barnet och/eller föräldern inte kan svenska ordnar familjerätten en tolk till umgänget. Skälet till varför familjerätten vill att det ska pratas svenska vid umgänget är att det är viktigt att umgängesstödet förstår vad barnet och umgängesföräldern pratar om, detta för att minska risken för att föräldern lockar barnet att berätta saker som föräldern inte ska veta och för att minska risken för att föräldern påverkar barnet på ett negativt sätt. Om detta skulle ske skulle umgängesstödet stoppa umgänget.

- Skrivningen "vid beslut om alkotest skall resultatet vara 0 promille" i familjerättens ordningsregler vid umgänge med umgängesstöd var aktuell tidigare i de fall tingsrätten hade beslutat om att umgängesföräldern skulle lämna utandningsprov inför umgänge med umgängesstöd i umgängeslokalen. För några veckor sedan meddelade tingsrätten

familjerätten att domstolen inte får fatta beslut om utandningsprov. Familjerätten genomför därför inte längre några utandningsprov inför umgänge med umgängesstöd i umgängeslokalen. I stället får umgängesstöden inför varje umgängestillfälle bedöma om umgängesföräldern är påverkad av alkohol eller narkotika. Om en umgängesförälder skulle visa tecken på påverkan skulle umgängesstöden ställa in umgänget.

- Familjerätten kan avbryta umgänget med umgängesstöd t.ex. om barnet är ledset eller rädd. Det är dock inte vanligt att det sker.

- Familjerätten skriver i sina yttranden om umgänge med umgängesstöd till tingsrätten att två umgängesstöd arbetar vid varje umgängestillfälle.

- Familjerättens uppfattning är att tingsrätten ”köper” deras upplägg med umgänge med umgängesstöd i umgängeslokal och att två umgängesstöd närvarar vid varje umgängestillfälle.

- Familjerätten träffar Södertörns tingsrätt en gång per termin för att diskutera bl.a. umgänge med umgängesstöd.

- Familjerätten får inte alltid ”rätt” uppdrag från tingsrätten. I många ärenden har föräldrar och barn skyddade personuppgifter, och i många ärenden förekommer våld och hot. I dessa ärenden kan familjerätten ifrågasätta om umgänge med umgängesstöd är bäst för barnet. Familjerätten verkställer dock tingsrättens beslut även i dessa fall.

Tanken med umgänge med umgängesstöd är att relationen mellan barnet och umgängesföräldern ska normaliseras och att de kan övergå till ett normalt umgänge efter avslutat umgänge med umgängesstöd. Det blir dock sällan så i de ärenden familjerätten handlägger.

- De upplever att antalet ärenden om umgänge med umgängesstöd har ökat, vilket förvånar dem. När lagstiftningen om umgänge med umgängesstöd infördes 2010 trodde de att antalet ärenden i stället skulle minska.

- Familjerätten har regelbunden uppföljning av umgänget med föräldrarna och de äldre barnen under umgängets gång.

- Familjerätten återrapporterar till tingsrätten när tingsrätten begär det, eller om det uppstår en situation under umgänget som tingsrätten bör känna till, t.ex. om umgängesföräldern eller boendeföräldern inte vill medverka i umgänget. Det kan också uppstå situationer då familjerätten inte anser att det är lämpligt med umgänge med umgängesstöd. Familjerätten kan då agera på olika sätt. I pågående mål kan familjerätten göra en orosanmälan till socialtjänsten och ringa till ansvarig rådmann på tingsrätten och informera om vad som har hänt. Rådmannen kan då besluta att det inte ska ske något umgänge med umgängesstöd i väntan på socialtjänstens utredning.

Familjerätten kan också kontakta boendeföräldern, som i sin tur kan kontakta sitt ombud eller stoppa umgänget. I avslutade mål kan familjerätten väcka talan i domstol och begära ändring av tingsrättens beslut. I ett ärende från Svea hovrätt började familjerätten att verkställa hovrättens dom, men insåg snart att umgänge med umgängesstöd inte skulle fungera.

Umgängesföräldern kunde inte följa ordningsreglerna i umgängeslokalen, utan skrämde de andra barnen och hotade de andra föräldrarna och umgängesstöden. Familjerätten erbjöd barnet och umgängesföräldern umgänge med umgängesstöd utanför umgängeslokalen, men umgängesföräldern ville inte ha umgänge med umgängesstöd överhuvudtaget. Familjerätten övervägde att väcka talan i domstol och begära ändring av hovrättens dom. Det slutade dock med att boendeföräldern stoppade umgänget.

Granskning av beställda akter och handlingar

Inför inspektionen granskades följande ärenden:

- Akterna i ärenden om umgänge med umgängesstöd (6 kap. 15 c § FB) som kom in till familjerätten under andra och tredje kvartalet 2019.
- Akterna i de tio äldsta pågående ärendena om umgänge med umgängesstöd (6 kap. 15 c § FB).

Iakttagelser vid granskningen av akterna

Under granskningen gjordes bl.a. följande iakttagelser:

- I flera ärenden kom umgänget igång först två till tre månader efter det att familjerätten fått tingsrättens beslut. I några fall tog det över tre månader för umgänget att komma igång.
- I flera ärenden tog det lång tid mellan informationsmöte, inskolning och första umgängestillfället.
- I ett ärende hade tingsrätten den 15 februari 2019 beslutat att umgänge med umgängesstöd skulle börja tidigast den 1 september 2019. Trots detta kallade familjerätten först den 4 juli 2019 till uppstartsmöte den 29 augusti 2019. Första umgängestillfället skedde först den 13 oktober 2019.
- Familjerätten hade inte i något fall beslutat att utse en viss person att medverka vid umgänget.
- I flera ärenden kunde barn träffa flera olika umgängesstöd vid umgängestillfällena, i något fall upp till fem olika umgängesstöd.
- I ett ärende skolades tre syskon in i umgängeslokalen av ett umgängesstöd. Det första umgängestillfället ställdes in av någon anledning. Då erbjöd familjerätten syskonen att ha sitt första umgängestillfälle med ett

umgängesstöd som de inte hade träffat tidigare. Umgängestillfället blev dock inte av.

- Beslut om umgänge med umgängesstöd verkställdes alltid i umgängeslokalen.

- I ett ärende där Svea hovrätt hade beslutat att barnet skulle ha rätt till umgänge med sin umgängesförälder i närvaro av en person som utses av Familjerätt Sydost (umgängesstöd) förlade familjerätten umgänget till umgängeslokalen. Umgängesföräldern ifrågasatte varför umgänget skulle ske i en umgängeslokal då hovrätten inte hade skrivit något om det i sitt beslut. Familjerätten svarade då umgängesföräldern att umgängeslokalen är det som erbjuds.

- I ett ärende noterades att ett litet barn vid inskolning störde andra barn som hade umgänge i lokalen.

- Familjerätten återrapporterade inte om umgänget till tingsrätten per automatik. I de fall återrapportering skedde var den utförlig och saklig.

- I några ärenden var dokumentationen bristfällig och i något ärende var händelser feldaterade. I något ärende fanns uppgifter om en annan familj än den ärendet rörde. Det framgick dock att familjerätten hade rättat de felaktiga uppgifterna.

- Ett ärende rörde två syskon som var 10 och 13 år. Det framgick att syskonen hade haft uppstartsmöten och inskolning med familjerätten, men att de trots detta hade många synpunkter och frågor om umgänget med umgängesstöd i umgängeslokalen och att de upplevde att familjerätten varken lyssnade på dem eller gav dem information om hur umgänget skulle gå till. Syskonen var missnöjda med att behöva träffa flera olika umgängesstöd och upplevde att umgängestöden inte hade tid för dem under umgängestillfällena. De upplevde inte heller att umgängesstöden stöttade dem vid umgängen. Syskonen tyckte också att det var konstigt att andra föräldrar närvarade i lokalen samtidigt. De upplevde att ingen berättade för dem vilka de andra föräldrarna var eller varför de andra föräldrarna var i lokalen samtidigt som dem.

- I ett ärende som rörde ett barn som var ett år framgick att barnet hade umgänge med sin umgängesförälder tillsammans med umgängesstöd i umgängeslokalen. Det framgick att barnet träffade fyra olika umgängesstöd vid de olika umgängestillfällena. Vidare framgick det att barnet vid ett umgängestillfälle verkade otryggt i och med det var fyra personer i lokalen som barnet inte kände. Familjerätten avbröt därför umgängestillfället.

- I ett ärende som rörde ett barn under 1,5 år framgick att familjerätten inte verkställde ett beslut om umgänge med umgängesstöd eftersom barnet inte

hade någon omsorgsperson som kunde närvara vid umgänget i umgängetslokalen.

Vid protokollet

Sari Raatesalmi

Justeras den 6 april 2020

Thomas Norling